

Теоретичний пошук показав, що пізнавальна самостійність студента вищого навчального закладу має складну структуру і для її вивчення доцільно послуговуватися системним підходом, що включає визначення структурних елементів пізнавальної самостійності і дає можливість установити складові пізнавальної самостійності студентів економічних спеціальностей.

Відтак, пізнавальна самостійність, як інтегративна якість особистості, визначається мотивами, установками, цілями конкретної особистості і є одним із головних джерел активності, що надають діяльності спрямованість, силу й суб'єктивну значущість.

Структуру пізнавальної самостійності студентів як професійну якість можна охарактеризувати наявними професійними знаннями, сформованими професійними якостями пізнавального характеру, позитивними професійними цінностями, достатнім рівнем самопізнання, розвинутою емоційною рефлексією, вмінням ставити і розв'язувати навчально-пізнавальні та професійно значущі завдання [1].

Зазначені якості об'єднують у п'ять компонентів пізнавальної самостійності: мотиваційний, орієнтувальний, змістово-операціональний, емоційно-вольовий і оцінно-рефлексивний. Усі компоненти взаємопов'язані між собою й утворюють контури цілісної структури пізнавальної самостійності студентів вищих навчальних закладів.

Формування пізнавальної самостійності студентів є складним процесом і потребує науково-обґрунтованої розробки її аспектів складових, моделі й чинників, які б в умовах реального навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі забезпечували становлення найважливіших рис і якостей майбутніх фахівців.

Література

1. Адамів Г.С. Комплекс необхідних особистісних характеристик як основа формування пізнавальної самостійності / Г. С. Адамів // Наукові записки: зб. наук. праць НДПУ імені Миколи Гоголя: серія Психолого-педагогічні науки. – Ніжин: НДПУ, 2001. – №2. – С. 91-94.
2. Буряк В.К. Активность и самостоятельность учащихся в познавательной деятельности / В. К. Буряк // Педагогика. – 2007. – № 8. – С. 71-78.
3. Войтко В.І. Короткий психологічний словник / В. І. Войтко. – К.: Вища школа, 1992. – 193 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь. – 1997. – 573 с.
5. Половникова Н.А. О теоретических основах воспитания познавательной самостоятельности школьника в обучении / Наталья Александровна Половникова. – Казань: Таткнигоиздат, 1968. – 202с.

Аннотация. В статье рассматриваются основные подходы к трактованию понятия “познавательная самостоятельность” и на этой основе определяется его сущность, содержание и структура.

Ключевые слова: самостоятельность, познавательная самостоятельность, учебный процесс.

Annotation. The article reveals the basic approaches to the concept interpretation of “cognitive independence”, its essence, content and structure are defined on this ground.

Keywords: independence, informative independence, educational process.

УДК 371.4

Мандрик Л.М.

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. У статті на основі аналізу існуючих у психолого-педагогічній літературі підходів щодо розуміння сутності гендерної культури в загальноосвітніх закладах розглядається вплив школи на виховання гендерної культури як процесу засвоєння гендерної соціалізації.

Ключові слова: гендерна культура, гендерна соціалізація, гендерне виховання, освіта.

XXI сторіччя продовжує ставити перед людством невіршені питання глобальних систем сучасності, ментальної несумісності, побудови демократичного цивільного суспільства, стрижнем яких є культура та освіта.

Однією із актуальних сфер сучасної соціокультурної освітньої реальності є питання, пов'язані з гендерними проблемами, адже гендерна рівність – показник культури нації та невід'ємна умова особистісного зростання жінки та чоловіка, запорука самореалізації особистості у різних сферах життєдіяльності. Виховання гендерної культури особистості – це те завдання, неопосередкованому вирішенню якого сприяє культурологічна освіта молоді. Саме тому одним із аспектів цього напрямку є фактичне забезпечення рівних прав чоловіків та жінок у суспільстві, ліквідації та уникнення проявів сексизму, гендерної дискримінації та гендерного насильства.

Питання гендерної ідентифікації та диференціації, що приваблювали останнім часом усе більше коло дослідників, знаходять відображення в педагогічних дослідженнях, збагачуючи арсенал спрямувань та змісту сучасної педагогіки. У педагогіці йде пошук альтернативних методик, що забезпечують адекватне присвоєння гендерної культури молодому поколінню. Значна увага приділяється змінам, що виникають у суспільстві та, як наслідок, змінюють моделі маскуліності та фімінності.

Вплив гендерних аспектів на процес виховання та навчання є багатограним. Гендерній проблематиці в освіті приділяють увагу такі дослідники, як Т. Говорун, І. Іванова, І. Кон, В. Кравець.П., О. Кікінеджи, О. Кізь, І. Кльоцина, С. Матюшкова, О. Цокур та ін. Здійснивши аналіз досліджень перерахованих науковців, ми прийшли до висновку, що питання виховання гендерної культури, врахування гендерних особливостей у період навчання в закладах загальної середньої освіти можна віднести до найменш розроблених у дослідженнях українських педагогів.

У статті ми ставимо завдання на основі аналізу існуючих у психолого-педагогічній літературі підходів з'ясувати особливості та проблеми виховання гендерної культури в загальноосвітніх закладах.

У сучасній словниковій літературі та наукових джерелах поняття “гендерна культура” тлумачиться як сукупність статево-рольових цінностей у суспільних відносинах і відповідних до них нормативів поведінки, потреб, інтересів і форм діяльності, яка зумовлена суспільним устроєм, національними шлюбно-сімейними звичаями і традиціями, релігійними віруваннями [13; 2, 353].

Сучасні дослідники (Т. Говорун, О. Кікінеджи, О. Кізь, В. Кравець та ін.) підкреслюють, що гендерна культура у межах гуманітарних дисциплін і виховного процесу розглядається як система соціально-психологічних умов існування суспільства, що сприяла становленню чоловіка та жінки як рівних соціальних істот [3, 78]. Процес засвоєння індивідом гендерної культури того суспільства, в якому він живе, своєрідне суспільне конструювання психологічних відмінностей між статями – гендерна соціалізація [2, 97]. Варто зазначити, що особлива роль у процесі гендерної соціалізації надається освіті [1, 91].

Звернемося до педагогічного визначення освіти, так, І. Кльоцина вказує на те, що освіта – найважливіший інститут соціалізації взагалі та гендерної соціалізації зокрема. В освітніх організаціях учні отримують різноманітні уроки гендерних стосунків. Освітні заклади разом з іншими агентами гендерної соціалізації визначають наші можливості особистісного, громадського та професійного вибору. Сама організація освіти, як і пануючі тут гендерні ролі, вбудовують у нас модель “нормального життя” та диктують нам жіночі та чоловічі статусні позиції [6, 132].

Більшість дослідників до найважливіших чинників гендерної соціалізації відносять освіту – спеціальну сферу соціального життя, що створює зовнішні та внутрішні умови для розвитку індивіда (дитини й дорослого в їх взаємодії, а також в автономному режимі) у процесі освоєння цінностей культури. Освіта, з іншого боку, – це синтез навчання й учіння, виховання й самовиховання, розвитку й саморозвитку, дорослішання й соціалізації [12, 92]. Вона є одним з найважливіших соціальних інститутів, що виконують функції трансляції основної системи цінностей, норм, ролей від одного покоління до іншого, навчання певних знань і вмінь, розвитку здібностей людей, самореалізації й творчості. Освітні заклади разом з іншими агентами соціалізації визначають ідентичності особистості, а також наявні можливості особистого, громадянського й професійного виборів. Сама організація освіти, як і гендерні ролі, які тут панують, “вбудовують” модель “нормального життя”, включаючи уявлення про жіночі й чоловічі статусні позиції.

Як бачимо, на сучасному етапі розвитку освіти стає нагальним виховання гендерної культури особистості як невід'ємної частини гендерної соціалізації школярів. Можна підтримати думку О. Цокур та І. Іванової, що реалізація цього завдання потребує великих зусиль, оскільки школа та вчителі залишаються глобальними носіями традиційних

патріархальних уявлень про роль і місце чоловіків і жінок у суспільстві. Школа через підручники, педагогічне спілкування і традиційну систему виховання відтворює та породжує гендерні стереотипи, що не відповідають об'єктивним реаліям світу і стають перешкодою для ефективного розвитку суспільства [1, 87].

Аналіз педагогічної літератури зі статевого виховання свідчить, що вітчизняна школа ніколи не була “безстатевою”, як часто стверджували. Навпаки, школа через навчально-виховний процес і педагогічну взаємодію активно реалізовувала статевоюрольову парадигму гендерної соціалізації учнів. Саме школі, на думку багатьох дослідників, належить заслуга проведення ідей про природну ролеву обмеженість жінок, формування комплексів професійної неповноцінності і соціальної депривації дівчат [8, 418–419].

Гуманістичні настановлення В. Сухомлинського щодо гендерного виховання підлітків та юнацтва, формування дитячих уявлень про чоло вічність, жіночність, побудову педагогічного процесу на засадах рівноправності, егалітарності, подолання педагогами статевого стереотипу тощо є найактуальнішими у вихованні гендерної культури. Видатний педагог приділяв значущу увагу збагаченню духовного світу хлопчиків та дівчаток, гармонії в них духовного та фізичного, їх взаємоповазі. Тому, на наш погляд, є цінними його ідеї щодо необхідності готувати юнаків та хлопців у системі стосунків “чоловік-жінка”: “благородство у взаєминах між хлопцем і дівчиною, чоловіком і жінкою – це дерево, яке зеленіє тоді, коли його краса живиться глибоким корінням людської гідності, честі, поваги до людей і до самого себе, непримиренності до зла, бруду, приниження людської гідності” [14, 313].

У науково-практичній спадщині педагога-гуманіста є численні ідеї та практичні рекомендації щодо розв'язання проблеми засвоєння гендерної культури, надзвичайно важливих для змісту освіти та виховання, які базуються на неупередженому ставленні до особистості, її пошануванні незалежно від статевої належності, щодо виховання дівчаток: “По-перше, треба, щоб кожна дівчинка виховувалась самобутньою і яскраво вираженою особистістю, щоб усім без винятку дівчатам нестерпною була навіть думка лишатися непомітною, пасивною, слабівільною. Орієнтація дівчинки-жінки на активну участь у суспільному виробництві, а не на пасивну роль домашньої господарки, на пасивне обмеження сфери її діяльності доглядом за дітьми – ось що дуже важливо в тому загальному тоні, який має характеризувати духовне життя школи” [там само, 573].

В. Сухомлинський зазначав: “...Чим багатше інтелектуальне життя колективу, тим яскравіше розкривається чоловік перед жінкою й жінка перед чоловіком передусім як людина з усім її багатством, а не як істота протилежної статі. Це дуже важливо для виховання справжніх жінок і чоловіків. Щоб полюбити дівчину як жінку, хлопець повинен здобути моральний досвід поваги її як обдарованої, самобутньої, мудрої, незалежної особистості” [там само, 574].

На способах стимулювання освоєння вихованцями бажаних гендерних властивостей, на соціально-психологічних механізмах, які мають спрацьовувати в утвердженні маскулітності-фемінності особистості, наголошував А. Макаренко: “... досвід любові-дружби, пережитий у дитинстві, досвід тривалої симпатії до окремих людей, любов до Батьківщини, вихованої з дитинства – все це найкращий шлях виховання майбутнього високо громадянського ставлення до жінки-друга.” [10, 405]. Педагог зауважував: “Юнак ніколи не любитиме своєї нареченої і дружини, якщо він не любив своїх батьків, товаришів і друзів. І чим ширша сфера цієї нестатевої любові, тим благородніша буде і любов статева.

Але й дівчат слід вчити повазі до себе, до своєї жіночої гідності, щоб вона навіть приємних їй молодих людей зустрічала “з деяким перцем” [9, 254].

На конференціях не одноразово констатувалася той факт, що у нас дуже мало гендерноосвідчених людей. Тому вбачаємо за необхідне розширювати межі гендерної просвіти, використовуючи сучасні інтерактивні методи і здійснювати це не тільки в ВНЗ на окремих факультетах, але і в загальноосвітній школі. Зазначимо, що за кордоном [11] існує досвід здійснення початкової гендерної освіти в дошкільних закладах.

У результаті нашого спостереження та аналізу психолого-педагогічної літератури ми виділили ряд проблем, що вказують на необхідність ретельнішої уваги до проблем виховання гендерної культури підлітків оскільки одним із напрямів соціально-педагогічної діяльності є захист прав дітей, у тому числі – від дискримінації щодо статевої належності: розходження ідеальних уявлень про чоловічу та жіночу поведінку та реальну поведінку підлітків; відсутність

можливості для прояву маскуліних (фемінінних) якостей в повсякденному житті; конфлікт між проявами гендерної ролі в різних умовах; побудова рольової моделі на основі відмови та відторгнення моделі протилежної статі, що формує негативізм до протилежної статі; різкий розрив у нормативних приписах підліткового та наступних етапів гендерної соціалізації, тобто характер вимог та очікуваної поведінки від хлопчиків та дівчаток не відповідає потребам та очікуванням, що вимагають від чоловіків та жінок.

Водночас, особливо важливо підкреслити, що наявність замкнутого навчального плану – це організація самого закладу, включаючи гендерні стосунки на роботі, гендерну стратифікацію професії вчителя (викладачі, секретарі, обслуговуючий персонал – жінки, а директор школи – чоловіки, серед вчителів середніх шкіл жінки складають 85,5%), зміст предметів і стиль викладання. З підвищенням статусу освітнього закладу від дитячого садка до університету число жінок-педагогів зменшується. Ці три виміри закритого навчального плану сприяють гендерній соціалізації, що базується на стереотипах домінування поведінки чоловіків та пасивних жінок. Учні на прикладі тих, з ким зустрічаються кожен день, споглядають, що чоловіки – це начальство, а жінки – підлеглі. Крім того, частина дисциплін у дітей ідентифікується із статтю вчителя, чим програмується вибір професії. Замкнутий навчальний план присутній і в змісті предметів. У результаті гендерного аналізу шкільних посібників Матюшковою С. було виявлено, що в біографіях, історіях та розповідях, що використовуються у посібниках число чоловіків перевищує число жінок у багато разів. Якщо чоловіки переважають персонажі навчальних текстів, то учні переконуються в тому, що домінування чоловіків – це норма, прийнята в суспільстві [там само].

Варто також зазначити, що на уроках має місце непередбачувана гендерна необ'єктивність у діяльності вчителів. Матюшкова С. зазначає, що дівчата на уроці отримують менше уваги, менше похвали від учителів, ніж хлопчики, що пояснюється не тільки виявом у них здібностей до підлеглості, зусиллям та зубрінням, й стереотипами про те, що дівчатка повинні добре навчатися на відміну від хлопчиків. Однак у подальшому житті від дівчат ніхто не вимагає високих успіхів в освіті, бо ж глибокі знання вищої математики, хімії, фізики та літератури не потрібні для сімейного життя [11].

Зрештою, гендерна культура – це культура, що пропонує сформованість у людини правильного розуміння про покликання чоловіка та жінки, їх статусу, функціях, взаємовідносин у суспільстві та в сім'ї. На жаль, немає нагадувань про те, що якимсь розумінням про покликання чоловіка та жінки можна вважати правильним, і тих, хто буде визначати цю ступінь правильності. Відтак, спрямування особистісного розвитку хлопчиків та дівчаток, юнаків та дівчат, чоловіків та жінок повинно йти шляхом збереження рівності в їхніх правах та можливостях. Доцільно заохочувати молодь засвоювати все краще від обох статей, набуваючи рис андрогінної особистості. Незалежність, упевненість, турбота, чуйність, креативність, доброта, тактовність – цінні та корисні риси як для дівчат, так і для хлопців [5, 13].

Розв'язання гендерних проблем, формування та реалізація гендерної політики як основи гендерної культури, адаптація до світових умов гендерної демократії визначаються необхідними і першочерговими такими нормативно-правовими актами як закон України “Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків” та концепція Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006–2010 [4, 561–562; 7, 109]. Таким чином, педагогічний загал України має широкі можливості реалізації державної політики забезпечення гендерної рівності в суспільстві через відповідно організований у цьому напрямі навчально-виховний процес.

Проявами вкорінення гендерних стереотипів у школах залишається, на нашу думку, розподіл хлопців та дівчат для занять на уроках фізкультури та праці, відсутність гендерного компоненту в програмах та підручниках, ставлення вчителів до дітей не як до учнів, а як до хлопчиків та дівчаток.

Треба також звернути увагу на те, що гендерним педагогічним дослідженням не надається відповідної уваги, хоч за кордоном – це вже напрям у педагогіці з певними традиціями та досвідом. Сучасний рівень освітньої політики дає рівну можливість отримання адекватної освіти. Попри це умови рівноправ'я в освіті не використовують у навчальному процесі шляхом застосування спеціальних педагогічних та інформаційних технологій, що враховують особливості жіночої та чоловічої психології.

На основі проаналізованих підходів у психолого-педагогічній літературі щодо впливу закладів загальної середньої освіти на виховання гендерної культури учнів, можемо зробити висновок, що школа, з одного боку, сприяє паритетності у взаємовідносинах хлопчиків та дівчаток, а з іншого – підтримує установки, щодо поведінки одних та інших. Отже, врахування гендерних особливостей у період навчання дітей у школі допоможе їм відчувати себе комфортно, упоратися з проблемами соціалізації, а саме ідентифікувати себе як хлопчика та дівчинку. У процесі здійснення виховної роботи зі школярами вчитель повинен володіти гендерною культурою, адже від виховних траєкторій педагога залежить здійснення реконструкції традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості в залежності від статі, осмислення і створення умов для максимальної самореалізації і розкриття здібностей дівчаток та хлопчиків у процесі педагогічної взаємодії. Відтак, подальшого наукового вивчення потребує проблема виховання гендерної культури в ВНЗ.

Література

1. Гендерний розвиток у суспільстві // О.С. Цокур, І.В. Іванова. Основи гендерного виховання // – К.: ПІ “Фоліант”, 2004. – С. 180–195.
2. Говорун Т., Кікінеджі О. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навч. пос. / Т. Говорун, О. Кікінеджі. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 1999. – 384 с.
3. Говорун Т.В., Кравець В.П., Кікінеджі О.М., Кізь О.Б. Гендерні аспекти усвідомленого батьківства / Т.В. Говорун, В.П. Кравець, О.М. Кікінеджі, О.Б. Кізь. – Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2004. – 148 с.
4. Закон України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – С. 561–562.
5. Кікінеджі О.М., Кізь О.М. Формування гендерної культури молоді: методичні матеріали до тренінгової програми / О.М. Кікінеджі, О.М. Кізь // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С. 12.
6. Клецина И.С. Гендерная социализация: Учебное пособие. – / И.С. Клецина– СПб. Изд-во РГПУ А.Н. Герцена, 1998. – 233 с.
7. Концепція Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на 2006–2010 роки // Офіційний вісник України. – 2006. – № 27. – С. 109–111.
8. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки: Навч. посібник. / В.П. Кравець – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
9. Макаренко А.С. О воспитании // Собрание сочинений. В 5-х томах. Книга для родителей / Макаренко А.С. / – М., 1987. – Т.4. – 416 с.
10. Макаренко А.С. О семейном воспитании // Избранные произведения. В 3-х томах. / Макаренко А.С. / – К.: Рад.шк., 1983. – Т.3 – С. 357 – 456.
11. Матюшкова С.Д. Проблемы формирования гендерной культуры в учреждениях образования. / Информационный бюллетень <http://newsletter.iatp.by/ctr18.htm>
12. Новые ценности образования: тезаурус для учителей и школьных психологов / ред.-сост. Н.Б.Крылова. – Вып. 1. – М.: Педагогика, 1995. – 198 с.
13. Словарь гендерных терминов / [http://www/las.iastate.edu/wsp_kcgs_Partners/russian/modules/gender % 20 and % 20 media htm](http://www/las.iastate.edu/wsp_kcgs_Partners/russian/modules/gender%20and%20media.htm)
14. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори: в 5-ти т. / В.О. Сухомлинський / – К.: Рад. Школа, 1976. – Т.1. – С. 403 – 637.

Аннотация. В статье на основе анализа существующих в психолого-педагогической литературе подходов относительно понимания сущности гендерной культуры в общеобразовательных заведениях рассматривается влияние школы на воспитание гендерной культуры как процесса усвоения гендерной социализации.

Ключевые слова: гендерная культура, гендерная социализация, гендерное воспитание, образование.

Annotation. In this article on the basis of the analysis of approaches existing in the psychological-pedagogical literature concerning understanding of essence of gender culture in general educational institutions the influence of school on education of gender culture, as the process of mastering of gender socialisation is considered.

Keywords: gender culture, gender socialization, gender education, education.